

УДК 346.9

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2025.2.9>

АПЕЛЯЦІЙНЕ ПРОВАДЖЕННЯ: ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Добровольська Володимира Володимирівна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарського права і процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

Артьомов Дмитро Володимирович,

аспірант кафедри господарського права і процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

Стаття присвячена поняттю та ознакам апеляційного провадження як певної самостійної процедури господарського судочинства, яка виникає як наступна за розглядом справи у першій інстанції та направлена на перегляд її судових актів. Для апеляційного провадження притаманним є спеціальний суб'єктний склад, насамперед, окрема самостійна судова інстанція – апеляційні господарські суди, перелік яких визначений Указом Президента України, що суперечить Закону України «Про судоустрій та статус суддів», адже суд створюється виключно законом. Міжнародно-правове забезпечення апеляційного провадження було підставою його визначення у нормах вітчизняного господарського процесуального законодавства.

Як правова категорія термін «апеляційне провадження» є комплексним узагальнюючим поняттям, який можливо розглядати як форму господарського судочинства, його стадію та процедуру.

Суттю апеляції є перегляд, який можливий тільки при наявності судових актів суду першої інстанції, які не вступили в законну силу, тобто, це залежна процедура, яка виникає тільки після відповідного первинного розгляду справи та його документально-оформленого результату. Також, саме у можливості подання нових доказів у суді апеляційної інстанції, що є важливою ознакою апеляційного провадження, й міститься мотивація, яка спонукає зацікавлених осіб звернутися з апеляційною скаргою у порядку оскарження до відповідного суду. Представляється за доцільне визначити в ГПК України повну та неповну апеляцію, та першу як процедуру апеляційного провадження, за яким апеляційний господарський суд у повному обсязі переглядає справу за правилами позовного провадження та неповну апеляцію, у разі застосування якої відповідна судова установа здійснює розгляд вимог у рамках поданої апеляційної скарги.

Ключові слова: господарське судочинство, апеляційне провадження, судові акти, апеляційний господарський суд, господарське-процесуальне законодавство.

Dobrovol'ska Volodymyra, Artymov Dmytro. Appeal proceedings: economic and procedural aspect

The article is devoted to the concept and features of appellate proceedings as a certain independent procedure of economic proceedings, which arises as a follow-up to the consideration of the case in the first instance and is aimed at reviewing its judicial acts. A special subject composition is inherent in appellate proceedings, first of all, a separate independent judicial instance – appellate economic courts, the list of which is determined by the Decree of the President

of Ukraine, which contradicts the Law of Ukraine «On the Judicial System and the Status of Judges», since the court is created exclusively by law. The international legal support of appellate proceedings was the basis for its definition in the norms of domestic economic procedural legislation.

As a legal category, the term «appellate proceedings» is a complex generalizing concept that can be considered as a form of economic proceedings, its stage and procedure.

The essence of the appeal is a review, which is possible only in the presence of judicial acts of the court of first instance that have not entered into legal force, that is, it is a dependent procedure that occurs only after the relevant initial consideration of the case and its documented result. Also, it is precisely in the possibility of submitting new evidence to the court of appeal, which is an important feature of the appeal proceedings, that the motivation that encourages interested parties to file an appeal in the procedure of appeal to the relevant court is contained. It seems appropriate to define in the Code of Civil Procedure of Ukraine a full and incomplete appeal, and the first as a procedure for appeal proceedings, according to which the appellate economic court fully reviews the case according to the rules of claim proceedings and an incomplete appeal, in the case of which the relevant judicial institution considers the claims within the framework of the submitted appeal.

Key words: commercial litigation, appellate proceedings, judicial acts, commercial court of appeal, commercial procedural legislation.

Метою статті є надання змістовно-аналітичної характеристики поняттю та ознакам апеляційного провадження у господарському судочинстві.

Дослідженням положень щодо апеляційної процедури у господарському процесі присвячена чимало наукових праць, зокрема, А. О. Згами, Л. М. Ніколенко, О.В. Подвірної, О. П. Подцерковного, М.М. Сарнавського та інших. Незважаючи на велику кількість наукових досліджень невирішеними залишаються питання щодо господарсько-процесуального аспекту апеляційного провадження, його поняття, складових елементів та ознак.

Апеляційне провадження є універсальною процесуальною формою, яка притаманна всім судочинствам, у тому числі й господарському, адже саме воно є практичною реалізацією принципу диспозитивності господарського судочинства, який є важливим універсальним господарсько-процесуальним принципом. У літературі фахівці по-різному надають визначення апеляційного провадження, адже нормативно воно не є визначеним, що є певною проблемою чинного процесуального законодавства. Так, на думку Л. М. Ніколенко «апеляційне провадження представляє собою сукупність послідовно вчинюваних дій управленими особами та господарським судом для перевірки законності та обґрунтованості судових актів, які не набули законної сили, з метою захисту порушених або оспорюваних прав й охоронюваних законом інтересів учасників

господарського судочинства» [1, с. 160]. Тобто, акцент апеляційного провадження пов'язаний суто із його суб'єктним складом. Деякі вчені характеризують апеляцію як окрему процесуальну стадію, а саме: «стадія перегляду господарських справ судом апеляційної інстанції являє собою важливу гарантію дотримання прав учасників процесу на об'єктивний, всебічний і законний судовий розгляд. Поява та удосконалення апеляційного провадження свідчать про розвиток господарського процесуального законодавства, що знайшло своє відображення у чинному законодавстві та до позитивних рис апеляційного провадження можна віднести його психологічну роль» [2]. Визначення та порівняння апеляційного провадження як стадії господарського процесу є найбільш розповсюдженою точкою зору, але, видається, що термін «провадження» ширше за термін «стадія» в процесуальному аспекті.

Суттю апеляції є перегляд, який можливий тільки при наявності судових актів суду першої інстанції, які не вступили в законну силу, так, слушною є думка про те, що саме «апеляційне оскарження є найбільш розповсюдженим способом оскарження судових рішень та перевірки судового акта в повному обсязі: стосується як встановлення фактичних обставин у справі, так і правильності застосування процесуального і матеріального законів в господарському судочинстві» [3, с. 162]. Тобто, можливо говорити про повну апеляцію під час якої суд в повному обсязі переглядає

справу та неповну, коли апеляційний суд здійснює перегляд виключно у рамках поданої апеляційної скарги. Зазначені різновиди вважається за доцільне визначити в чинному ГПК України. Також, представляється, що саме у можливості подання нових доказів у суді апеляційної інстанції, що є важливою ознакою апеляційного провадження, є мотивація, яка спонукає зацікавлених осіб (учасників справи та інших осіб) звернутися з апеляційною скаргою у порядку оскарження до відповідного суду.

Деякі вчені визначають апеляційне провадження як «важливу процесуальну гарантію захисту прав і охоронюваних законом інтересів учасників господарського судочинства» [4, с. 240]. Зазначене є вельми актуальним в контексті законодавства ЄС, так, з урахуванням євроінтеграційного курсу України варто звернути увагу і на правову позицію Європейського суду з прав людини, відображену в його ухвалі від 08.01.2008 у справі «Скорик проти України», в якій Суд зазначив, що відповідно до п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, якщо в національному правовому порядку існує процедура апеляції, держава має гарантувати, що особи, які знаходяться під її юрисдикцією, мають право в апеляційних судах на основні гарантії, передбачені ст. 6 Конвенції [5]. На нашу думку, міжнародно-правове забезпечення апеляційного провадження було підставою його визначення у нормах вітчизняного господарського процесуального законодавства.

Також слушною є думка про багатовизначеність терміну «апеляційне провадження», так, вчені визначають: «Апеляцію слід розглядати у широкому розумінні, зокрема, як: форму оскарження судових актів суду першої інстанції; процедуру перегляду судових актів суду першої інстанції; стадію господарського процесу; судову інстанцію» [6, с. 64]. Тобто, присутні майже всі ознаки апеляційного провадження, а саме: мета – оскарження судових актів суду першої інстанції, особливий порядок розгляду апеляційної скарги, наявність певної судової інстанції, яка виокремлюється за вертикальною ознакою щодо стадій системи господарських судів.

Науково також виокремлюються характерно-специфічні ознаки апеляції, а саме: «Апеляція подається на рішення (ухвалу) суду першої інстанції, що не набрали законної сили; господарська справа у зв'язку з поданою апеляційною скаргою направляється на розгляд до суду вищої інстанції (апеляційний суд); подача апеляційної скарги зумовлена неправильним застосуванням судом першої інстанції норм матеріального права чи порушенням процесуальних норм, ухваленням необґрунтованого рішення; суд апеляційної інстанції, розглядаючи справу, вирішує як питання факту, так і питання права, тобто як фактичну, так і юридичну сторони справи, в тому ж обсязі, що і суд першої інстанції» [7, с. 190]. Ознаки апеляційного провадження вказують на його самостійність та надають його змістовну характеристику.

Важливою кваліфікаційною ознакою апеляційного провадження є наявність окремих самостійних державних установ – системи апеляційних судів, перелік яких визначений Указом Президента України, що суперечить Закону України «Про судoustрій та статус суддів», адже за ст. 1 зазначеного законодавчого акту суд утворюється виключно законом.

Апеляційне провадження також забезпечує усунення помилок, як матеріального так й процесуального характеру, які допустив суд першої інстанції при розгляді справи. Адже саме «апеляційна інстанція покликана перевірити повне з'ясування місцевим господарським судом обставин, що мають значення для справи; відповідність висновків, викладених у рішенні місцевого господарського суду, обставинам справи; дослідити, чи не було місцевим господарським судом допущено порушення або неправильне застосування норм матеріального чи процесуального права» [8, с. 162]. Так, Є.В. Васьковський до таких відносить: «Не лише неправильне розуміння закону або випадковий недогляд під час встановлення фактичних обставин справи, але й суб'єктивні погляди, симпатії та антипатії судді, а також вплив поширених у певній місцевості переконань» [9, с. 288].

Деякі вчені виокремлюють причини підстави звернення до апеляційної інстан-

ції, так, наприклад, О.С. Грицанов поділяв причини судових помилок на дві групи: «Причини об'єктивного порядку, до яких належать: недостатня ефективність процесуальних інститутів; недосконалість законодавства і його прогалини; суперечність окремих правових норм; умови роботи осіб, які здійснюють правосуддя, та ін. та причини суб'єктивного характеру, пов'язані з рівнем професійної й етично-психологічної підготовки суддів у найширшому сенсі цього поняття» [10, с. 564]. Тобто, метою апеляційного провадження є: перевірка законності та обґрунтованості рішення суду першої інстанції, яке ще не набрало законної сили, адже саме апеляційний суд переглядає справу в межах доводів апеляційної скарги та досліджує наявні у справі докази, а також може досліджувати нові докази, якщо визнає обґрунтованими причини їх неподання до суду першої інстанції; забезпечення права на справедливий судовий захист шляхом надання можливості оскаржити судові рішення у вищу інстанцію. Подвійний розгляд справи зменшує ризик судової помилки; виправлення судових помилок, допущених судом першої інстанції як у застосуванні норм матеріального, так і процесуального права та забезпечення єдності судової практики шляхом формування правових позицій апеляційним судом.

У теорії процесуального права немає однозначного визначення поняття апеляції. Дореволюційні вчені-процесуалісти висловлювали різні думки щодо його тлумачення. Так, К.І. Малишев визначав апеляцію як прохання про нове вирішення і перевірення справи вищим судом проти неостаточного рішення або іншого процесуального акта, яким завершився процес у нижчій інстанції [11, с. 258].

Юридична енциклопедія визначає апеляційне провадження і перегляд господарських справ як «процесуальну гарантію, що забезпечує законність і обґрунтованість рішень місцевих господарських судів, захист прав і охоронюваних законом інтересів сторін як учасників господарських правовідносин» [12, с. 95]. Д.М. Притика формулює апеляційний перегляд судових рішень як «перевірення спору або інший перегляд справи, що здійснюється апеля-

ційною інстанцією, яка у повному обсязі використовує права, надані суду першої інстанції під час перевірки рішення останнього. Апеляційний суд переглядає справу за правилами, які застосовуються судом першої інстанції. Під час апеляції перегляд судового рішення здійснюється не у формі перевірки юридичної оцінки та повноти обставин справи, а у формі повторного розгляду цієї справи» [13, с. 97].

В.М. Коваль визначає апеляційне провадження як «діяльність суду апеляційної інстанції з розгляду звернень зацікавлених учасників судового процесу про перегляд незаконних та необґрунтованих, на їх думку, судових актів, які не набули законної сили, з повторним, за потреби, розглядом справи за правилами, передбаченими для судів першої інстанції та винесенням за наслідками розгляду відповідного рішення» [14, с. 235]. Але це визначення не розкриває суті апеляційного провадження, оскільки це діяльність не тільки апеляційного господарського суду, а також сторін процесу та інших учасників справи.

ГПК України передбачає провадження справи у суді апеляційної інстанції як самостійну стадію господарського процесу, тобто, «потреби існування цього інституту в господарському процесуальному законодавстві обумовлено тим, що:

- по-перше, інститут апеляції гарантує повнішу реалізацію права на судовий захист, оскільки він передбачає вторинний розгляд справ по суті;

- по-друге, інститут апеляції дозволяє забезпечити певну чіткість у здійсненні правосуддя, оскільки він може змінити рішення місцевого господарського суду або ухвалити нове рішення у результаті вторинного розгляду справи й вирішити його по суті, не направляючи справу на повторний розгляд до місцевого господарського суду;

- по-третє, інститут апеляції сприяє формуванню одноманітної судової практики, оскільки акт апеляційного суду є орієнтиром для місцевих господарських судів, що дозволяє зменшити вірогідність судових помилок» [15, с. 19–23]. Тобто, саме апеляційне провадження є важливою та обов'язковою стадією господарського судочинства, спрямованою на забезпе-

чення законності та обґрунтованості судових рішень, а також захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання.

Апеляційне провадження в країнах Європейського Союзу є важливою складовою національних систем правосуддя, але воно не є уніфікованим на рівні всього ЄС, адже кожна держава-член має власні правила та процедури, які регулюють порядок оскарження судових рішень. Однак, існують певні спільні риси та принципи, що відображають загальноєвропейські стандарти щодо справедливого судового розгляду.

Загальними тенденціями та принципами апеляційного провадження в країнах ЄС є наступні:

- дворівнева або трирівнева система судочинства, тобто більшість країн ЄС мають дворівневу (перша інстанція та апеляція) або трирівневу (перша інстанція, апеляція та касація) систему судочинства, що забезпечує можливість перегляду судових рішень;

- право на апеляційний перегляд, тобто право на оскарження судового рішення є фундаментальним правом у багатьох правових системах ЄС, хоча можуть існувати певні обмеження залежно від виду справи та суми спору;

- перевірка законності та обґрунтованості, адже саме апеляційні суди, як правило, перевіряють як правильність застосування судами першої інстанції норм матеріального та процесуального права, так і обґрунтованість встановлених фактичних обставин справи;

- подання апеляційної скарги, тобто апеляційне провадження ініціюється поданням апеляційної скарги зацікавленою стороною протягом встановленого строку;

- розгляд справи судом вищої інстанції, тобто апеляційні скарги розглядаються судами вищої інстанції щодо суду, який ухвалив перше рішення;

- можливість дослідження доказів, тобто у багатьох країнах ЄС апеляційні суди мають право досліджувати наявні у справі докази, а в деяких випадках і приймати нові докази.

- різні види апеляційних судів: у країнах ЄС існують як загальні апеляційні суди, так і спеціалізовані апеляційні суди

(наприклад, у господарських, адміністративних справах).

Таким чином, апеляційне провадження є важливою стадією судового процесу, спрямованою на усунення можливих помилок суду першої інстанції та забезпечення правосудності судового рішення, що ще не набрало законної сили. Ознаками апеляційного провадження є наступні характеристики:

1. Перегляд судового рішення, що не набрало законної сили, тобто апеляція можлива лише щодо рішень та ухвал суду першої інстанції, які ще не набули юридичної обов'язковості.

2. Ініціювання за скаргою, тобто апеляційне провадження відкривається виключно за ініціативою осіб, які мають право на оскарження (учасники справи, а також особи, чиї права та обов'язки були вирішені судом).

3. Розгляд справи судом вищої інстанції, тобто апеляційна скарга подається до апеляційного суду, який є вищою інстанцією щодо суду, що ухвалив оскаржуване рішення.

4. Межі перегляду, тобто апеляційний суд переглядає справу в межах доводів апеляційної скарги та проте, існують випадки, коли суд може вийти за межі цих доводів, якщо встановить порушення норм процесуального права, які є обов'язковою підставою для скасування рішення.

5. Перевірка законності та обґрунтованості, тобто саме апеляційний суд перевіряє як правильність застосування судом першої інстанції норм матеріального права, так і дотримання норм процесуального права. Також перевіряється обґрунтованість фактичних обставин, встановлених судом першої інстанції.

6. Можливість дослідження доказів, тобто апеляційний суд має право досліджувати наявні у справі докази, а також може приймати нові докази, якщо учасник процесу обґрунтує неможливість їх подання до суду першої інстанції з причин, що не залежали від нього.

7. Повноваження апеляційного суду, а саме за результатами розгляду апеляційної скарги апеляційний суд має право:

- залишити рішення суду першої інстанції без змін, а скаргу без задоволення;

- скасувати рішення суду першої інстанції повністю або частково та ухвалити нове рішення;
- скасувати рішення суду першої інстанції та закрити провадження у справі або залишити позов без розгляду;
- змінити рішення суду першої інстанції.

8. Набрання законної сили рішенням апеляційного суду, тобто рішення апеляційного суду набирає законної сили з моменту його проголошення, а рішення суду першої інстанції втрачає законну силу в частині, скасованій апеляційним судом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ніколенко Л. М. Характеристика апеляційного провадження у господарському судочинстві України. *Науковий вісник Львівського держ. ун-ту внутр. справ. Серія юридична*. 2012. № 4. С. 154–163.
2. Подвірна О. В., Яковчук В. Я. Характеристика перегляду господарських справ в апеляційному порядку. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. Вип. 1. URL: <https://app-journal.in.ua/>
3. Господарський процес : навч. посіб. / [В. А. Кройтор, О. В. Синегубов, О. Г. Бортнік та ін.] ; за заг. ред. проф. В. А. Кройтора ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 328 с.
4. Господарський процес : підручник. / Світличний О. П. Вид. 2, перероб. і доп. К.: НУБіП України, 2018. 342 с.
5. Ухвала Європейського Суду з прав людини у справі «Скорик проти України» від 08.01.2008. Ліга : Закон : правовий портал. URL: <http://www.search.ligazakon.ua>
6. Господарське процесуальне право: методичні вказівки для підготовки до семінарських занять / О.П. Подцерковний, Е.Г. Бойченко, Г.М. Будурова, А.О. Згама, Будурова Г.М. / за ред. Подцерковного О.П. О., 2021. 91 с.
7. Мелех Л. В. Господарський процес України : підручник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 316 с.
8. Сарнавський М. Ухвала як об'єкт апеляційного оскарження в господарському судочинстві. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 2. С. 65–69.
9. Васильєв С. В. Господарський процес України: підручник. К.: Еспада, 2010. 288 с.
10. Несинова С.В., Воронко В.С., Чебікіна Т. Господарське право України. Навч. посіб./ За заг. ред. С.В. Несиної. К. : Центр учбової літератури, 2012. 564 с.
11. Науково-практичний коментар Господарського процесуального кодексу України / За ред. О. І. Харитонової К. : Істина, 2006. 482 с.
12. Беяневич О. А. Про уніфікацію і спеціалізацію процесуального права. *Університетські наукові записки*. 2012. № 1 (41). С. 95–97.
13. Притика Д. М. Правові засади організації і діяльності органів господарської юрисдикції та шляхи їх удосконалення. К : Вид. Дім «Ін Юре», 2003. 328 с.
14. Коваль В.М. Апеляційні суди в Україні: становлення і розвиток: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.10; Одеська національна юридична академія. Одеса, 2004. 25 с.
15. Притика Д. Конституційні засади правосуддя і напрями вдосконалення господарського судочинства. *Право України*. 1997. № 1. С. 19–23.